

Dr hab. Irena Barbara Kalla, prof. UW
Katedra Filologii Niderlandzkiej im. Erazma z Rotterdamu
Wydział Neofilologii
Uniwersytet Wrocławski

**Ocena monografii habilitacyjnej oraz dorobku naukowego dr. Michała Wenderskiego
w postępowaniu habilitacyjnym w dziedzinie nauk humanistycznych
w dyscyplinie nauki o kulturze i religii**

Dorobek naukowy Habilitanta jest w całości poświęcony wymianie kulturalnej pomiędzy Polską a Niderlandami (Holandią i Belgią/Flandrią). W swych interdyscyplinarnych badaniach łączy on takie dyscypliny jak literaturoznawstwo, kulturoznawstwo, historia sztuki oraz historia stosunków międzynarodowych. Jako główne osiągnięcie Kandydat wskazuje monografię p.t. *Art and Politics During the Cold War: Poland and the Netherlands*, Routledge, 2024. Omówię ją tutaj po skrótowym przedstawieniu naukowej sylwetki Habilitanta. Następnie przejdę do oceny pozostałego dorobku: dr Wenderski jest także autorem monografii pt. *Cultural Mobility in the Interwar Avant-Garde Art Network: Poland, Belgium and the Netherlands*, Routledge 2019 oraz trzynastu artykułów w czasopismach naukowych i kilku rozdziałów w monografiach wieloautorskich. W ostatnich sekcjach odniosę się do innych aktywności naukowych dr. Wenderskiego, a także do jego działalności dydaktycznej i organizacyjnej.

Sylwetka Kandydata i przebieg kariery zawodowej

Pan Michał Wenderski uzyskał w 2010 roku tytuł magistra inżyniera architekta na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej, a w 2012 roku tytuł licencjata filologii w specjalności filologia niderlandzka na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 2017 roku zaś uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo na Wydziale Anglistyki Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, na podstawie rozprawy "Cultural mobility within the interwar avant-garde network in Poland, Belgium and the Netherlands". Rok wcześniej został zatrudniony na UAM jako starszy wykładowca, a po doktoracie jako adiunkt.

Ocena monografii *Art and Politics During the Cold War: Poland and the Netherlands*, wskazanej przez Habilitanta jako główne osiągnięcie

W monografii Autor poświęca uwagę bilateralnym stosunkom kulturalnym między Polską Ludową a Królestwem Niderlandów w okresie zimnej wojny (1947-1989). Analizie podlegają wymiana artystyczna, naukowa i osobowa między tymi dwoma krajami, będącymi "mniejszymi graczami" w globalnym konflikcie, przy czym badany jest wpływ polityki na sferę kultury i kultury na politykę. Dr Wenderski sytuuje tę analizę w nurcie zwrotu kulturowego w badaniach nad historią zimnej wojny (*Cultural Turn in Cold War Studies*), w którym badanie politycznych antagonizmów między Wschodem a Zachodem ustąpiło miejsca zainteresowaniu rolą wymiany kulturalnej we wzajemnych stosunkach, a także rolą potencjalnych efektów tej wymiany dla kontekstów narodowych. By zilustrować dynamikę, złożoność i niuanse wzajemnych powiązań kulturalno-politycznych Autor przywołuje konkretne wydarzenia, organizacje i postacie. Z tych ostatnich przygląda się przede wszystkim działalności aktorów niepaństwowych.

Monografia opiera się na niezwykle bogatym materiale archiwalnym, w tym na dokumentach ministerstw spraw zagranicznych, ministerstw kultury i sztuki, archiwów narodowych, regionalnych, miejskich i innych. Skrywający się za tym archiwalnym materiałem ogrom pracy jest godzien podziwu i może być inspiracją dla badań archiwalnych, które w niderlandystyce są wykorzystywane jedynie w bardzo niewielkim stopniu. Z licznych dokumentów stanowiących materiał badawczy kilkadziesiąt zostało przedstawionych w publikacji jako ilustracje, obejmujące plakaty, katalogi z wystaw, okładki przekładów literackich, fotografie dokumentujące różne wydarzenia kulturalne, a także omówienia prasowe. Niezwykle wzbogacają one wywód, przemawiając do wyobraźni czytelnika nie tylko ogarniającego wzrokiem wielokierunkowość i rozmach wymiany kulturalnej w czasach, zdawałoby się, kompletnej izolacji Polski od zachodniego świata, lecz również uświadamiającego sobie skrywające się nadal w archiwach bogactwo, którego tutaj nie dało się oczywiście w całości pokazać. Książka składa się z czterech zasadniczych rozdziałów poprzedzonych teoretyczno-metodologicznym wstępem i podsumowanych rozbudowanymi wnioskami. Za obszerną bibliografią podzieloną na sekcje (źródła prymarne, katalogi z wystaw, przekłady literackie z j. polskiego na niderlandzki i z j. niderlandzkiego na polski, źródła sekundarne) znajduje się ponadto - w aneksie - kolejne źródło: tekst polsko-holenderskiej Umowy Kulturalnej z 1967 roku.

We wstępie Autor formułuje cele rozprawy: zarys historii bilateralnych relacji kulturalnych na przestrzeni ponad czterech dekad, zbadanie, jak kultura była wykorzystywana przez rządy do realizacji celów politycznych w kraju i za granicą, analiza roli różnych aktorów

wymiany kulturalnej, działających w zakresie autonomii o zróżnicowanym stopniu, i wreszcie: zbadanie roli wymiany kulturalnej w demontowaniu żelaznej kurtyny. Jako kadr teoretyczny planuje wykorzystać "policontextural and the complexity-oriented approach" (s. 3). To ciekawe, że dr Wenderski powołuje się tutaj na pracę z zakresu literaturoznawstwa - *Beobachtungen der Literatur. Aspekte einer polykontexturalen Literaturwissenschaft* Gerharda Plumpego i Nielsa Werbera, jednak nie wyjaśnia, jak konkretnie użyje polikonteksturalnego podejścia. Brak też refleksji nad tym, czy i w jaki sposób podejście to, zastosowane przez Plumpego i Werbera w badaniach literaturoznawczych, można lub trzeba zmodyfikować w badaniach kulturoznawczych, w szczególności tych przeprowadzanych przez Habilitanta. Ponadto Autor sięga po takie koncepcje jak dyplomacja publiczna i dyplomacja kulturalna, soft power i propaganda, jak również po koncepcję splotu kultury i polityki, która w ujęciu Pawła Zajasa nie musiała prowadzić do podporządkowania sztuki polityce, co badacz ten nazywa idealistyczną i romantyzowaną wizją autonomii sztuki. Co do zakresu badanego materiału, dr Wenderski zastrzega, że zajmie się "kulturą wysoką", ale jednocześnie włącza w obszar badań folklor i muzykę popularną, co sygnalizuje we wstępie, nie podając jednak, dlaczego akurat te domeny, a nie na przykład sport czy turystykę.

Habilitant na różnych przykładach i poziomach pokazuje wykorzystywanie sztuki dla celów propagandowych i uwikłanie sztuki w politykę. W praktyce swoich analiz nie ograniczał się jednak sztywno do własnych założeń badania "kultury wysokiej". Szczególnie jest to widoczne w pierwszym z badanych okresów, opisanych w rozdziale "Uneasy Beginnings (1947-1956)". Dr Wenderski przedstawił tu między innymi przykład wystawy "Het kind in Polen" (Dziecko w Polsce). Wystawa ta jest wprawdzie analizowana w szerszym kontekście działalności wykorzystywanego propagandowo przez komunistyczne władze stowarzyszenia "Nederland-Polen", ale nie należy do "kultury wysokiej", ani do folkloru, ani do muzyki popularnej. Perspektywa "kultury wysokiej" nie jest więc stosowana konsekwentnie i stanowi, jak widać, niepotrzebne ograniczenie, którego Autor sam nie przestrzega. Z drugiej strony, z opracowania bilateralnych relacji przedstawionych w trzecim rozdziale "Détente, but First the Year of Revolt (1968-1979)" nie dowiedziałam się wiele o współpracy jednego z najważniejszych holenderskich festiwali Holland Festival z jednym z najważniejszych polskich kompozytorów współczesnych, Krzysztofem Pendereckim, czy innymi polskimi muzykami wielkiego formatu. Dzieła Pendereckiego były wykonywane wielokrotnie podczas Holland Festival w okresie zimnej wojny, a niektóre z nich zostały nawet napisane na zamówienie tego festiwalu. Jo Elsendoorn, związany z Holland Festival od 1951 roku, a od 1968 roku dyrektor programowy tego festiwalu, odpowiedzialny za program muzyczny, był także mniej znanym autorem książek dla dzieci. Mimo to w latach siedemdziesiątych zostały w Polsce

opublikowane przekłady aż dwóch książek dla dzieci Elsendoorna, podczas gdy w całym długim okresie zimnej wojny ukazało się w Polsce jedynie pięć książek z literatury dziecięcej holenderskich autorów. Były wśród nich wymienione w bibliografii w sekcji "Dutch Literature in Polish" utwory dwójki bardziej znanych, nagradzanych i przekładanych na inne języki pisarzy: *Michiel* Jana Terlouw'a oraz *Lawina* An Rutgers van der Loeff-Basenau. W bibliografii brak *Chłopców z Montelbaan* (1970) i *Jelonka Ronni* (1978) Jo Elsendoorna. Czy publikacja książek Elsendoorna w Polsce i polscy artyści występujący podczas corocznie odbywającego się Holland Festival, niemal w tym samym czasie, to przypadkowa koincydencja? Jak się ten przykład wpisuje w nakreślone ramy wymiany kulturalnej w tym okresie? W monografii nie znajdziemy odpowiedzi na to pytanie. Tymczasem przykład Elsendoorna pokazuje, jak trudne, czy wręcz niemożliwe jest ograniczenie analizy wymiany kulturowej wyłącznie do sztuki wysokiej. Monografia mogłaby zawierać ponadto bardziej szczegółowe studia przypadków konkretnych inicjatyw oddolnych i ich wpływu na polsko holenderskie relacje.

Rozdział drugi "Towards the Cultural Agreement (1956-1967)" jest kompleksową analizą skomplikowanego procesu prowadzącego do podpisania Umowy Kulturalnej między Polską a Holandią w 1967 roku. Kluczowa dla zrozumienia tego okresu jest rola Hendrika Jana Reininka. Jego entuzjastyczny raport podsumowujący wizytę w Polsce w 1958 roku spotkał się co prawda z rezerwą holenderskich władz, ale porozumienie Reininka z Eugeniuszem Markowskim, dyrektorem Departamentu Współpracy z Zagranicą w polskim Ministerstwie Kultury i Sztuki, stało się nieoficjalną wytyczną dla wymiany kulturalnej, w szczególności dwuletnich programów wymiany kulturalnej. Omawiając ten casus Habilitant pokazuje także rolę mniejszych graczy: nie mając realnej mocy sprawczej, wpływali jednak na kształt relacji kulturalnych między dwoma państwami. Ponadto rozdział ten inwentaryzuje dokonania polskich artystów, które złożyły się na "polską inwazję artystyczną w Holandii" (Polish artistic invasion in the Netherlands, s. 43). Na uwagę zasługuje krytyczna refleksja Autora o "euro-orientalistycznym" (s. 45) postrzeganiu przez holenderskich krytyków wytworów polskiej kultury w tym okresie.

Rozdział czwarty "The Last Decade (1979-1989)" analizuje dekadę naznaczoną kryzysem politycznym i gospodarczym w Polsce, powstaniem Solidarności i wprowadzeniem stanu wojennego, który spowodował międzynarodową izolację Polski i ograniczenia w wymianie kulturalnej. Ta mimo to nie ustała, a przywołane w tym rozdziale przykłady są ciekawe i bardziej szczegółowo przeanalizowane. Zwłaszcza zorganizowana z rozmachem, choć bez strukturalnego i bez finansowego wsparcia wystawa "Konstrukcja w procesie" (1981) robi wrażenie i pokazuje, jak silne musiały być kontakty między artystami, którzy zrealizowali takie przedsięwzięcie. Ponadto analiza przypadku holenderskiej wystawy "300 jaar jeden in

Nederland" w muzeum Auschwitz-Birkenau pokazuje uwikłanie kultury nie tylko w polityczne relacje holendersko-polskie, ale i w politykę pamięci kulturowej dotyczącej obecności Żydów w polskim społeczeństwie. Nagroda Nobla dla Czesława Miłosza zaś wzmocniła zainteresowanie polską literaturą i przyczyniła się do intensyfikacji transferu literackiego w latach osiemdziesiątych. Habilitant przywołuje tutaj przekłady na niderlandzki takich pisarzy jak Kapuściński, Konwicki, Krall, Lem, Mrozek czy Pankowski. Interesujące są również rozważania nad politycznymi motywacjami i nieskutecznymi usiłowaniami polskich władz, by na holenderskich uniwersytetach przeforsować zatrudnienie przychylnych władzy osób, które miałyby uczyć tam języka polskiego i polskiej literatury.

Autor podkreśla w monografii, że oba kraje wykorzystywały kulturę do celów politycznych i ideologicznych, jednak zabrakło mi większej szczegółowości w analizie wpływu ideologii oraz większej ilości konkretnych przykładów wpływu ideologii na wybór dzieł sztuki, literatury i filmów prezentowanych w ramach wymiany kulturowej. Wiele ze szkicowo i pobieżnie wspomnianych wątków, takich jak między innymi wymiana akademicka, sukces polskich ilustratorów i grafików, Polskiej Szkoły Plakatu – zasługują z pewnością na pogłębione badania, a Autor stworzył w swej pracy ramy dla dalszych dociekań. W monografii pojawia się jednak wiele nieco zbyt ogólnych stwierdzeń, na przykład: "Polish film, posters, abstract art, and music quickly gained international renown and came to symbolise loosened Soviet influence over artistic life in Poland." (s. 38); "The first provisional list of possible activities for 1957/1958 included exhibitions, film evenings, music concerts, artistic and student exchange, as well as scholarly cooperation." (s. 41); "Despite such constraints, visible growth was achieved in various areas, be it music, ballet, theatre, film and literary transfer." (s. 110). Często brakuje zaś konkretnych przykładów wymiany w wymienionych obszarach sztuki. Najmniej uwagi poświęcono bodajże muzyce. Z konkretów wymieniony jest zespół "Mazowsze", występy "Poznańskich słowików" i chórów akademickich czy koncert zespołu Maanam w Amsterdamie w latach osiemdziesiątych. Kilka nazwisk polskich muzyków koncertujących w Niderlandach pojawia się na s. 29 w rozdziale pierwszym (m.in. Kiepusza, Hesse-Bukowska, Czerny-Stefańska), a poza tym są to jedynie zdawkowe wzmiankowania, np. nazw festiwali muzycznych na s. 50, 70 i 111, w których uczestniczyli bliżej nieokreśleni polscy i holenderscy muzycy. Poruszanie się na poziomie sporych uogólnień pozostawia niedosyt i nie jest do końca satysfakcjonujące dla czytelnika. Nasuwa się również pytanie o metodologię przeprowadzonych badań archiwalnych, która nie została w pracy bliżej opisana. Nie jest dla mnie jasne, co wyznaczało kierunki tych badań – to znaczy, w jakim stopniu Autor polegał na tym, co archiwa w trakcie kwerend same mu ujawniły, a na ile aktywnie poszukiwał źródeł

zgodnie z wyznaczonymi kierunkiem badania, to jest, między innymi, rozpoznania bilateralnych relacji kulturalnych w zakresie "sztuki wysokiej".

Ocena pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Na pozostały dorobek naukowy Habilitanta po uzyskaniu stopnia naukowego doktora składają się: monografia autorska p.t. *Cultural Mobility in the Interwar Avant-Garde Art Network: Poland, Belgium and the Netherlands* (2019), zredagowana wersja pracy doktorskiej, poświęcona relacjom oraz wymianie kulturalnej pomiędzy polską a niderlandzką awangardą w okresie międzywojnia, cztery rozdziały w monografiach naukowych, w tym jeden w polskiej i angielskiej wersji językowej, zamieszczone w publikacjach *Organizatorzy życia. De Stijl, polska awangarda i design / Organizers of life. De Stijl, the Polish avant-garde, and design* towarzyszących wystawie w Muzeum Sztuki w Łodzi, dziewięć artykułów w czasopismach naukowych, a także jedna praca o charakterze artystyczno-informacyjnym, przygotowana na otwarcie wspomnianej wystawy w Muzeum Sztuki w Łodzi.

Trzy z wymienionych publikacji pokazują drogę Habilitanta do finalizacji prac and projektem monografii habilitacyjnej. I tak ustalenia poczynione w dwóch z opublikowanych artykułów („Art versus politics: Polish-Dutch international cultural relationships at the outset of the Cold War (1947-50)” i „East-West Cultural Exchange in the Coldest Years of the Cold War: Case Study of Poland and the Netherlands (1950-1956)”) zostały wykorzystane w pierwszym rozdziale monografii *Art and Politics During the Cold War: Poland and the Netherlands*. Kolejny artykuł p.t. „Culture as Litmus Paper: the Impact of the 1968 Events on the East-West Cultural Relations” jest poświęcony wpływowi wydarzeń Marca 1968 na wymianę kulturalną między Polską a Holandią i koresponduje z treściami trzeciego rozdziału monografii.

Wszystkie pozostałe publikacje dotyczą międzywojennej awangardy oraz relacji kulturalnych pomiędzy artystami polskimi a belgijskimi i holenderskimi w tym okresie. W tekście "The 'Isms' of Modern Art: Belgium, the Netherlands, and Beyond" poświęconym głównym nurtom awangardowym dr Wenderski postuluje spoglądanie na twórczość poszczególnych artystów nie przez pryzmat przypisanej im w procesach historiograficznych przynależności do pewnych nurtów, lecz poprzez odniesienia i relacje pomiędzy ich artystycznymi dokonaniem. Powinno to jego zdaniem zaowocować bardziej zniuansowanym obrazem historycznej awangardy. Postulat ten sam Habilitant wciela w życie, tropiąc w

poszczególnych artykułach relacje między twórczością takich artystów jak m.in. Mieczysław Szczuka i Hendrik Nicolaas Werkman czy Katarzyna Kobro i Georges Vantongerloo.

Dr Wenderski regularnie przedstawiał wyniki swoich badań na konferencjach naukowych. Po uzyskaniu stopnia doktora miał osiemnaście wystąpień konferencyjnych za granicą i jedno w Polsce (2017-2024), a przed uzyskaniem stopnia doktora dwanaście referatów na konferencjach w Polsce i za granicą (2013-2016). Wcześniejsze konferencje są w większości lokalnymi wydarzeniami o charakterze ogólnym, podczas gdy po doktoracie Habilitant uczestniczył w konferencjach specjalistycznych, organizowanych przede wszystkim przez wiodące ośrodki naukowe. Aktywność konferencyjna jest w sumie znaczna i z pewnością przyczyniła się do poszerzenia badawczych horyzontów i doskonalenia warsztatu badacza, co widać po charakterze opartych na referatach publikacji, a także po prestiżowych wydawnictwach i czasopismach, w których dr Wenderski publikuje wyniki swych badań.

Należy także podkreślić dużą aktywność i skuteczność Habilitanta w pozyskiwaniu grantów, a tym samym środków na badania, które również dzięki temu są dokonaniem na wysokim poziomie i o wysokiej widoczności w środowisku naukowym. I tak dr Wenderski był kierownikiem grantu Preludium NCN (2015-2019), w ramach którego prowadził badania nad doktoratem. Pozyskał również grant z Niderlandzkiej Unii Językowej (realizowany w 2014 i 2016 roku) oraz grant z Międzynarodowego Funduszu Wszechradzkiego (2015). Badania prowadzące do habilitacji dr Wenderski zrealizował w ramach grantu Opus NCN (2019-2023). Ponadto Habilitant odbył kilka kwerend w Holandii oraz staże badawcze na uniwersytetach w Utrechcie i Lizbonie. Obecnie, w oparciu o grant Sonata NCN, realizuje on kolejny projekt osadzony w realiach zimnej wojny, a dotyczący relacji polsko-belgijskich, co pozwala mieć nadzieję na dalszy rozwój badań nad relacjami kulturalnymi między Polską a Niderlandami.

Z przeglądu bardzo wysokiej aktywności Habilitanta wynika, że jest on nastawiony przede wszystkim na indywidualny rozwój. W dorobku brak natomiast projektów międzynarodowych, które obejmowałyby współpracę w zespołach badawczych. Niemniej aktywność projektowa jest imponująca, a skuteczność w pozyskiwaniu grantów zasługuje na uznanie.

Ocena aktywności organizacyjnej, dydaktycznej i innej aktywności akademickiej

Dr Wenderski współorganizował jeszcze przed uzyskaniem stopnia doktora dwie konferencje naukowe (2013, 2015) oraz festiwal kultury niderlandzkiej (2013). Po doktoracie Habilitant nie

wykazuje działalności w zakresie organizacji nauki. Jest natomiast członkiem zespołu eksperckiego NCN. Ponadto wykonuje on swoje obowiązki pracownika naukowo-badawczego uniwersytetu, takie jak prowadzenie zajęć dydaktycznych, recenzowanie prac licencjackich i prowadzenie prac dyplomowych. Kilkakrotnie brał również udział w wymianie Teaching Mobility Erasmus+, prowadząc zajęcia dydaktyczne dla studentów w Holandii, Lizbonie i Budapeszcie. W ocenianym tutaj zakresie aktywność Habilitanta jest na przeciętnym poziomie.

Konkluzja

Przedstawiony do oceny w ramach postępowania habilitacyjnego dorobek naukowy dr. Michała Wenderskiego oceniam jako znaczący i spełniający z naddatkiem wymagania stawiane badaczom na tym etapie kariery. Zarówno monografia habilitacyjna jak i pozostały dorobek dowodzą, że Habilitant jest samodzielnym badaczem dysponującym rozwiniętym warsztatem naukowym. W szczególności monografia wskazana jako główne osiągnięcie jest wartościowym przyczynkiem do badań. Uporządkowanie tak bogatego materiału archiwalnego i uczynienie go podstawą dość przekonującej narracji jest niewątpliwie wielką zasługą Habilitanta i jego znacznym wkładem w rozwój nie tylko dyscypliny nauki o kulturze i religii, lecz również w szeroko pojęte badania niderlandystyczne na polu kulturoznawstwa, literaturoznawstwa i relacji polsko-holenderskich.

Reasumując stwierdzam, że przedstawiony do oceny dorobek naukowy dr. Wenderskiego spełnia wymagania stawiane osobom ubiegającym się o stopień doktora habilitowanego i z pełnym przekonaniem wnioskuję o dopuszczenie go do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Irena Barbara Kalla

